

Biuletenio tematika ir tema

Energetika, energijos politika ir ekonomika

Biuletenio laidos antraštė, probleminis klausimas

Maisto brangimo priežastys ir kainų mažinimo iniciatyvos Lietuvoje ir ES

Esminiai žodžiai

Maisto kainos, infliacija, maisto kainų mažinimas, kainų reguliavimas, Lietuva, Europos Sąjunga

Serija ir registracijos numeris

V-2025-2 ir V-2025-3

Leidimo data

2025-04-08

Leidimo vieta

Vilnius

Žanras

☒ Analitinė apžvalga ☐ Kita

Šaltiniai: kategorijos

- ☐ Teisės aktai ☐ Politinė komunikacija
☒ Analitinių centrų kūriniai / leidiniai
☒ Žiniasklaidos turinys ☐ Socialinių tinklų turinys
☒ Statistiniai duomenys ☐ Mokslo darbai
☐ Metainformaciniai produktai
☐ Išviešinti slapti / privatūs duomenys

Šaltiniai: nuo - iki

2022 07 21 -
2025 03 11

Šaltiniai: kalbos

- ☒ Lietuvių k. ☐ Lenkų k.
☒ Anglų k. ☐ Kitos ES kalbos
☐ Rusų k. ☐ Kitos

Citavimui (APA stiliumi)

Nacionalinė biblioteka, Informacijos analitikos skyrius (2025). *Maisto brangimo priežastys ir kainų mažinimo iniciatyvos Lietuvoje ir ES* (V-2025-2 ir V-2025-3). Vilnius.

Kontaktiniai duomenys

Informacijos analitikos skyrius; analitika@lnb.lt. Nacionalinė biblioteka, Gedimino pr. 51, 01109 Vilnius.

Turinio apžvalga

Šioje apžvalgoje nagrinėjama:

- maisto brangimo Lietuvoje tendencijos ir priežastys;
- šalyje labiausiai diskutuojamos kainų mažinimo iniciatyvos;
- maisto kainų mažinimo priemonės kai kuriose ES valstybėse;
- kainų reguliavimo teigiami ir neigiami aspektai.

1. Įžanga

2025 m. pradžioje skelbtais duomenimis, nuo 2020-ųjų maisto kainos Lietuvoje pašokusios apie 50 proc.¹ Kelerius metus stebima išraiškinga maisto kainų kilimo tendencija (žr. 1 grafiką) tapo nuolatinių diskusijų objektu ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Vartotojams per kišenę kertantis maisto brangimas - jų elgseną ir visą ekonomiką veikianti problema, pasireiškianti tiek nacionaliniu, tiek globaliu mastu. Paprastai juntamą maisto produktų brangimą lemia rinkų svyravimai, tiekimo grandinių sutrikimai, gamybos kaštų didėjimas, tarptautiniai politiniai pokyčiai, dėl vienokių ar kitokių priežasčių susidaręs

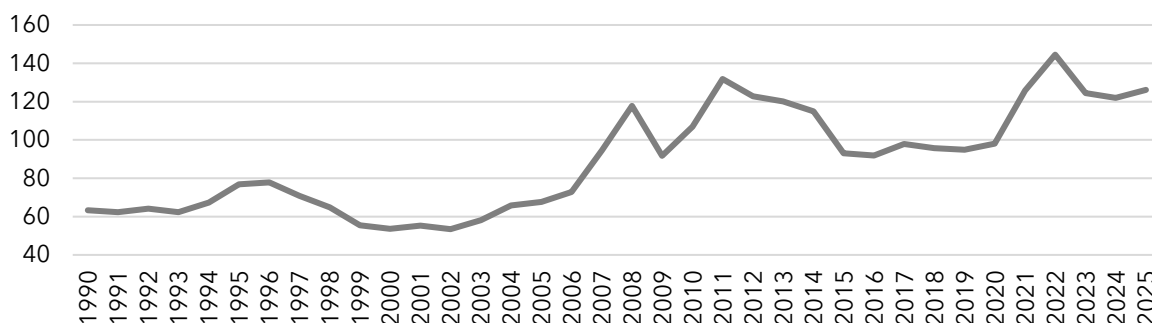
¹ Mociūnaitė, L. (2025 m. sausio 22 d.). Maisto kainų tendencijos Lietuvoje. Prieiga per internetą: https://www.lnb.lt/uploads/documents/files/2025_01_22_Maisto%20kain%C5%B3%20ap%C5%BEvalga_BFK_LB_Lt%20suredaguotas.pdf

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

maisto žaliavų stygius ir kiti veiksniai ar jų kombinacijos. Dėl reikšmingo maisto kainų augimo gyventojai turi keisti pirkimo įpročius ir ieškoti galimybių prisitaikyti prie kintančių ekonominių sąlygų.

1 grafikas. Metinio tarptautinio maisto kainų indekso dinamika 1990-2025 m.*

© (duomenys) Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacija, 2025 m.² © (grafika) Nacionalinė biblioteka, 2025 m.

*2014–2016 metais indekso reikšmė lygi 100.

Susirūpinimą keliantis maisto produktų brangimas verčia valstybių valdžios institucijas ieškoti būdų spręsti maisto kainų augimo iššūkį. Laisvosios rinkos sąlygomis siūlomos priemonės dažniausiai apsiriboja kainų pokyčių stebėseną, kainodaros skaidrinimu ir mokesčių korekcijomis. Didžiausias šių priemonių lūkestis – mažinti kainas ir padėti vartotojams. Tačiau siūlomos priemonės neretai kritikuojamos įžvelgiant galimą valstybės kišimąsi, kuris galėtų reikšti kainų reguliavimą. Todėl vertėtų gerai pasverti valstybės politikos kainų atžvilgiu pasekmes. Taip pat naudinga panagrinėti kitų ekonomiškai išsivysčiusių šalių patirtį sprendžiant panašias problemas.

Šioje apžvalgoje lakoniškai aptariamos pagrindinės maisto brangimo priežastys, juntamo kainų augimo lemiami vartotojų elgsenos pokyčiai bei valdžios institucijų siūlomos priemonės siekiant valdyti situaciją. Taip pat apžvelgiamos kai kurių užsienio valstybių šioje srityje taikomos praktikos bei ekspertų įvardijama kainų reguliavimo nauda ir trūkumai.

2. Maisto kainų augimo Lietuvoje aspektai

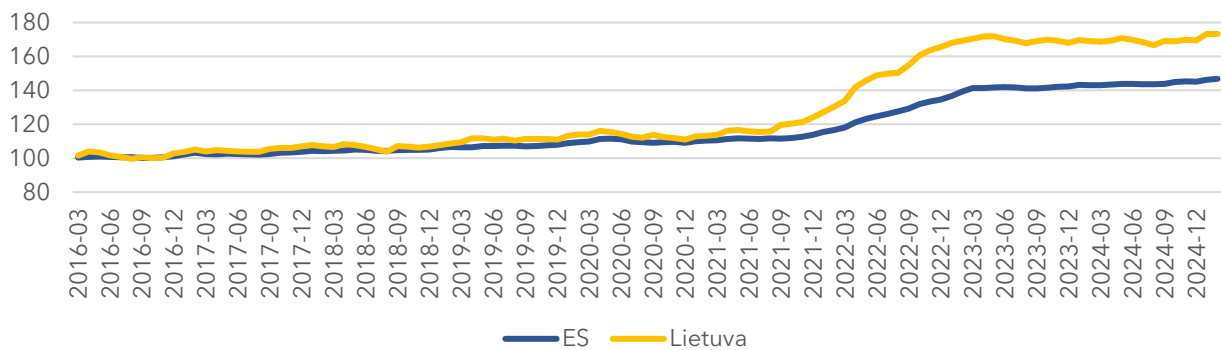
Pastaruosius ketverius metus maistas Lietuvoje, lyginant su kitomis Europos Sąjungos (ES) šalimis, brango itin sparčiai ir jo kainos pasiekė gana aukštą lygį. Atotrūkį iliustruoja ir *Eurostat* apskaičiuoti ES bei Lietuvos maisto kainų indeksai (žr. 2 grafiką). Skelbiama, kad pigiausių prekių krepšelis mūsų šalyje

² Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacija. (2025). Excel: Nominal and real indices from 1990 onwards (monthly and annual). Prieiga per internetą: https://www.fao.org/docs/worldfoodsituationlibraries/default-document-library/food_price_indices_data_mar.xls?sfvrsn=63809b16_36

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

kainuoja 21 proc., o brangesnių – net 40 proc. daugiau nei karo Ukrainoje pradžioje.³ Maisto prekių brangimas keičia vartotojų perkamąją galią ir įpročius.

2 grafikas. Mėnesinių ES ir Lietuvos maisto kainų indeksų kitimas nuo 2016 metų kovo iki 2024 metų gruodžio*.
© (duomenys) Eurostat, 2025 m.⁴ © (grafika) Nacionalinė biblioteka, 2025 m.

*2015 m. indekso reikšmė lygi 100.

Europos statistikos biuro **Eurostat duomenimis, nuo 2020 metų sausio iki 2024-ųjų gruodžio maisto kainos Lietuvoje ūgtelėjo beveik 50 proc., kai vidutiniškai ES maistas brango gerokai mažiau – 33 proc.** Dalyje ES šalių, pvz., Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, Slovakijoje, Bulgarijoje, Rumunijoje, maisto produktai brango panašiu tempu, kaip ir pas mus. Kitose valstybėse maisto kainos augo kukliau. Palyginimui, Čekijoje ir Slovėnijoje jos stiebėsi apie 30 proc., Italijoje – 26 proc., Prancūzijoje – 24 proc., Airijoje ir Suomijoje – 20 proc. Tiesa, Vengrijoje maistas pabrango net 74 proc.⁵

Lyginant kainas tarp šalių, **2023 m. maistas Lietuvoje kainavo maždaug 2 proc. daugiau nei vidutiniškai ES valstybėse** – tai panašus kainų lygis kaip Vokietijoje, Belgijoje ir Portugalijoje. Slovėnijoje maisto kainos mažesnės 2 proc. nei mūsų parduotuvėse, Čekijoje – 5 proc., Lenkijoje ir Slovakijoje – 20 proc. Tačiau Bendrijoje buvo ir Lietuvą maisto kainomis lenkusių šalių – Latvijoje, Estijoje ir Švedijoje maistas kainavo apie 5 proc., o Danijoje apie 20 proc. daugiau nei pas mus.⁶

Apskritai maisto kainų augimas Lietuvoje yra kompleksinis reiškinys, kurį lemia daugybė veiksnių ir tiksliai jo priežastis nustatyti sudėtinga. Tačiau lietuviškuose šaltiniuose esama įvairių pasvarstymų, kokios aplinkybės skatina maisto produktų kainos kreivę nuolat kilti į viršų. Pirmiausia maisto kainas išaugino **geopolitinė įtampa ir pasauliniai energijos ir žaliavų kainų šuoliai**, darę tiesioginį poveikį maisto

³ Slavinskaitė, D. (2025 m. sausio 8 d.). Maisto kainos verčia iš koto: žmonės perka tai, ko niekada nesirinko anksčiau. Prieiga per internetą: <https://lnk.lt/straipsniai/Verslas/-maisto-kainu-augimas-gyventojai-perka-pigesnius-produktus-kuriu-anksciau-venge/293030>

⁴ Eurostat. (2025). Food price monitoring tool. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/website/economy/food-price-monitoring/>

⁵ Marius Kalanta. Maisto kainos ir Maisto taryba – kas ką? (2025 m. vasario 17 d.). Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/2486159/marius-kalanta-maisto-kainos-ir-maisto-taryba-kas-ka>

⁶ Ten pat.

produktų gamybos ir tiekimo grandinėms, didinę gamybos sąnaudas ir atitinkamai maisto kainas.⁷ Pabrėžiama, kad, energijos kainoms sumažėjus, maisto produktų kainos išliko aukštos, taigi, jas greičiausiai veikia ir kiti veiksniai. Teigiama, kad prie kainų didėjimo tendencijų **prisidėjo ir darbo kaštai bei didėjantys atlyginimai**.⁸ Tam tikrų maisto produktų kainų kilimą paskatino ir **žaliavinių produktų brangimas bei globalūs reiškiniai**, tokie kaip klimato kaita, kurios padariniai lemia menkesnius derlius. Pavyzdžiui, 2024 m. penktadaliu išaugo šokolado kaina, nes kakavos kiekis rinkoje buvo rekordiškai mažas, o jos žaliavos kaina biržoje buvo itin aukšta. Dėl mažo alyvuogių derliaus, kuriam įtakos turėjo sausra, alyvuogių aliejus brango per 18 proc. Panaši situacija ir kalbant apie apelsinus – jų derlius 2023 m. sumažėjo 27 proc., o šių vaisių sultys brango beveik penktadaliu.⁹

Produkto kainos augimą gali paskatinti ir **transportavimo kaštai bei pasikeitęs gabenimo būdas**. Pavyzdžiui, česnakai pastaruoju metu pabrango apie 47 proc., nes dėl politinių veiksmų šias prekes imta vežti sausuma, o ne plukdyti laivais. Kai kuriais atvejais **kainą gali lemti ir gamintojo ar pardavėjo antkainis**, tarkime, latviškų zefyrų kaina Lietuvos prekybos centruose ūgtelėjo 19 proc. greičiausiai dėl to, kad jų gamintojas nusprendė ją priartinti prie kainos Latvijoje, kur šis saldumynas parduodamas dvigubai brangiau nei pas mus.¹⁰ Taip pat pasitaiko nuomonių, kad dideles maisto kainas iš dalies lemia ir didžiųjų prekybos tinklų sprendimai, kitaip tariant, „verslininkų godumas“.¹¹

Šaltiniuose pažymima, kad **prekių ir paslaugų kainos priklauso ir nuo pinigų politikos**. 2024 metų kovą pranešta, kad visos euro zonos, kartu ir Lietuvos, apyvartoje sumažėjo pinigų kiekis. Tai lėmė Europos Centrinio Banko palūkanų politika – imtos didinti bazinės palūkanų normos. Tuomet ekspertai aiškino, kad nuo apyvartoje esančio pinigų kiekio priklauso prekių ir paslaugų kainos. Esą, kai verslams viskas kainuoja brangiau, žmonės už prekes ir paslaugas turi mokėti daugiau. Todėl gali nutikti taip, kad vartotojas už tą pačią pinigų sumą galės nusipirkti mažiau prekių, nei prieš metus ar pusmetį. Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertas Leonardas Marcinkevičius tuomet sakė: „Kai verslininkas atiduoda savo prekę, jis iš mūsų, jeigu įsivaizduotume metaforiškai, perka eurus. <...> Jeigu tie eurai vertinami mažiau, verslininkas nori didesnės kainos už savo prekes, normalu, kad ta kaina kyla. <...> Jeigu pinigų, naudojamų atsiskaitymams, yra daugiau, o gėrybių skaičius liko nepakitęs, automatiškai kiekvienam gėrybės vienetui teks daugiau pinigų. Kaip ir su visomis ekonominėmis gėrybėmis – jų pasiūlai išaugus, kaina krenta, taip ir su pinigais“.¹²

⁷ Lietuvos bankas. (2023 m. vasario 13 d.). Analizė: maisto produktų brangimą labiausiai lėmė energijos ir žaliavų kainų šokas, o sąnaudų spaudimas kainoms slops. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lt/naujienos/analize-maisto-produktu-brangima-labiausiai-leme-energijos-ir-zaliavu-kainu-sokas-o-sanau-du-spaudimas-kainoms-slops>

⁸ Žemės ūkio ministerija. (2024 m.). Maisto kainų kitimo tendencijų 2024 m. II ketvirtį apžvalga. Prieiga per internetą: <https://zum.lrv.lt/public/canonical/1722618903/15720/Maisto%20kain%C5%B3%20kitimo%20tendencij%C5%B3%202024%20m.%20II%20ketvirt%C4%AF%20ap%C5%BEvalga.pdf>

⁹ Macius, R. (2024 m. spalio 3 d.). Maisto produktų kainos: kas šiemet labiausiai pigo, o kas brango? Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2366569/maisto-produktu-kainos-kas-siemet-labiausiai-pigo-o-kas-brango>

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Bartkus, A. (2025 m. sausio 21 d.). Algirdas Bartkus. Apie maisto kainas ir jų reguliavimą. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslo-pozicija/692/2466074/algirdas-bartkus-apie-maisto-kainas-ir-ju-reguliavima>

¹² Janauskaitė, I. (2024 m. kovo 4 d.). Apyvartoje sumažėjus pinigų kiekiui, ekspertai perspėja – jautriausi gyventojai taps dar jautresni. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2210687/apyvartoje-sumazejus-pinigu-kiekiui-ekspertai-perspeja-jautriausi-gyventojai-taps-dar-jautresni>

Augančios maisto produktų kainos Lietuvoje pastebimai keičia vartotojų elgseną – gyventojai nebelinkę didinti išlaidų maistui. 2024 m. „Citadele“ banko apklausos duomenimis, 51 proc. lietuvių teigė, kad jaučia stipriai išaugusias išlaidas maistui ir gali sau mažiau leisti, nei anksčiau, o 22 proc. nurodė, kad kainų padidėjimą junta, bet gali pirkti tiek, kiek reikia. 11 proc. apklaustųjų atsakė, kad maistui išleidžia tiek pat, o 3 proc. – kad išlaidos maisto produktams sumažėjo. Labiausiai išlaidų padidėjimą jaučia 18–39 metų gyventojai – tai pažymėjo net 63 proc. šios amžiaus grupės respondentų. „Citadele“ banko ekonomistas Aleksandras Izgorodinas teigė, kad dar 2023 metų gruodį mažmeninė prekyba paaugo 3,7 proc., o štai 2024-iais keletą mėnesių maisto pardavimų atsigavimas nebuvo fiksuotas. Esą tai patvirtina apklausos rezultatus ir tai, kad žmonės jaučia stiprią neigiamą išaugusių maisto kainų įtaką mėnesio biudžetui.¹³

Minėta apklausa atskleidė, kad, **siekdami sumažinti maisto išlaidas, gyventojai stebi akcijas** (taip elgiasi 65 proc. apklaustųjų). 44 proc. respondentų nurodė, kad **stengiasi pirkti tik būtiniausius maisto produktus**, atsisako maisto pristatymo į namus, nesilanko kavinėse ar restoranuose. 38 proc. respondentų **ieško pigesnių produktų alternatyvų**. 10 proc. apklaustųjų **perka urmu**, kad produktų įsigytų mažesne kaina. 6 proc. **mažiau perka šviežių produktų**.¹⁴ Prekybininkai taip pat pastebi, kad daugiau pirkėjų domisi akcijomis, lygina produktų kainas skirtinguose prekybos centruose. Taip pat **daugiau perkama pigesnių prekybos tinklų privačių prekių ženklų produkcijos**, kurios anksčiau vengta. Pasak prekybos tinklo „Lidl“ atstovės Linos Skersytės, šių prekių kokybė ne blogesnė, skiriasi tik kaina – ji yra mažesnė dėl sutaupomų reklamos kaštų.¹⁵ Tinklo „Rimi Lietuva“ atstovai pastebėjo, kad dažnai perkama oranžine etikete pažymėtų maisto produktų, kurie yra besibaigiančio galiojimo, tačiau dar tinka vartoti.¹⁶

Kalbant apie verslininkų situaciją, **Lietuvos viešajame diskurse, susijusiame su didėjančių maisto kainų tema, pastebima tendencija daugiau dėmesio skirti vartotojų interesams nei verslo patiriamiems iššūkiams.** Žiniasklaidoje ir politinėse diskusijose dažniau aptariamas kainų kilimo poveikis gyventojų perkamajai galiai, jų kasdienės išlaidoms ir gyvenimo kokybei. Tokie verslininkų patiriami sunkumai, kaip didėjančios gamybos sąnaudos ar tiekimo grandinių sutrikimai, akcentuojami mažiau. Šis disbalansas gali lemti nepakankamą visuomenės supratimą apie verslo sektoriaus iššūkius ir jų poveikį bendrai ekonominei situacijai. Viešuosiuose šaltiniuose beveik neanalizuojama, kokių veiksmų imasi verslas, kad prisitaikytų prie kintančių rinkos sąlygų ir išlaikytų konkurencingumą. Dažniausiai užsimenama, kad prekybos tinklai turi efektyviau valdyti savo asortimentą ir prisitaikyti prie vartotojų poreikių, turi aktyviau derėtis su tiekėjais dėl palankesnių sąlygų ir ieškoti alternatyvių tiekimo šaltinių. Taip pat turi ieškoti būdų, kaip mažinti gamybos sąnaudas, optimizuoti gamybą bei logistikos procesus.

¹³ „Citadele“ bankas. (2024 m. gruodžio 3 d.). Apklausa: kas antras gyventojas maistui išleidžia daugiau, bet nusipirkti gali mažiau. Prieiga per internetą: <https://www.cblgroup.com/lt/media/press-releases/2024/food-prices-survey/>

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Slavinskaitė, D. (2025 m. sausio 8 d.). Kainos kelia šoką: suskaičiavo, kurie maisto produktai brango labiausiai. Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/maisto-kainu-augimas-gyventojai-perka-pigesnius-produktus-kuriu-anksciau-venge-1206934>

¹⁶ Lietuviai sau leidžia daugiau: maisto produktams taupo kaip latviai ir estai, bet išlaidauja pramogoms. (2025 m. vasario 14 d.). Prieiga per internetą: <https://www.rimi.lt/naujienos/lietuviai-sau-leidzia-daugiau-maisto-produktams-taupo-kaip-latviai-ir-estai-bet-islaidauja-pramogoms>

Matyti, kad dėl sparčiai didėjančių kainų vartotojai ėmė ieškoti būdų sumažinti išlaidas, pvz., pradėjo pirkti pigesnes produktų alternatyvas, akyliau stebi akcijas ar pereina prie prekybos tinklų privačių prekių ženklų. Prekybininkai, siekdami išlaikyti konkurencingumą, bando prisitaikyti prie vartotojų poreikių, optimizuoja asortimentą ir derasi dėl palankesnių tiekimo sąlygų. Tačiau viešajame diskurse daugiau dėmesio skiriama vartotojų problemoms, o tokie verslo iššūkiai, kaip gamybos ir tiekimo grandinių kaštai, aptariami mažiau ir tai gali trukdyti geriau suprasti visą kainų augimo ir ekonomikos dinamiką.

3. Valstybės vaidmuo: maisto produktų kainų mažinimo iniciatyvos ir jų vertinimas

Lietuvoje pastaraisiais metais stipriai išaugusios maisto produktų kainos tapo didele socialine ir ekonomine problema, ypač neigiamai veikiančia labiau pažeidžiamas, mažesnes pajamas gaunančias gyventojų grupes. Ši situacija paskatino valdžios institucijas ieškoti priemonių, kurios padėtų užtikrinti teisingesnę kainų politiką ir kovoti su nesąžiningomis praktikomis rinkoje. Tarp politikos formuotojų siūlytų sprendimų – vartotojų teises saugančių teisės aktų pataisos, pridėtinės vertės mokesčio (PVM) lengvatų taikymas būtiniausiems maisto produktams, specialios maisto kainas prižiūrinčios tarybos steigimas. Viešojoje erdvėje šios idėjos sulaukė įvairių vertinimų ir klausimų dėl jų efektyvumo bei galimų pasekmių.

2024 metų gruodžio pradžioje po pateikimo pritarta Seimo Demokratų frakcijos „Vardan Lietuvos“ atstovų inicijuotam **Vartotojų teisių apsaugos įstatymo pakeitimo projektui**, kurio tikslas – sukurti nuoseklią būtiniausių prekių ir paslaugų kainų stebėsenos bei analizės sistemą, siekiant apsaugoti vartotojus nuo nesąžiningos kainodaros ir spekuliacijų kainomis. Iniciatorių manymu, stebėseną ir analizę būtų galima pavesti **Vyriausybės strateginės analizės centrui (STRATA)** – ši įstaiga Vyriausybės nustatyta tvarka rinktų duomenis iš privačių subjektų apie tam tikrų produktų ir paslaugų kainos sudedamąsias dalis.¹⁷ Pranešta, kad įstatymo projektas toliau bus svarstomas Seimo Teisės ir teisėtvarkos bei Ekonomikos komitetuose, o į posėdžių salę grįš pavasario sesijos metu.¹⁸

Šis siūlymas sulaukė įvairių atsiliepimų. Vieni svarstė, kad gilesnė kainų analizė padėtų geriau suprasti rinkos dinamiką ir užkirsti kelią nesąžiningoms praktikoms. Tačiau kiti abejojo, ar papildoma analizė efektyviai sumažins kainas. Taip pat pabrėžta, kad svarbu užtikrinti duomenų rinkimo proceso skaidrumą bei apsaugoti komercines paslaptis. Pasigirdo klausimų ir dėl administracinės naštos verslui, galimų didelių išlaidų.

¹⁷ Seimo Demokratų frakcijos „Vardan Lietuvos“ pranešimas: demokratai siūlo įvesti kainų stebėseną ir analizę, užkertant kelią nepagrįstam prekių ir paslaugų brangimui. (2024 m. gruodžio 3 d. pranešimas žiniasklaidai). Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=290234&p_a=1648&p_kade_id=10

¹⁸ Laukiama gyventojų nuomonės dėl siūlymo atlikti sistemiską būtiniausių prekių ir paslaugų kainų stebėseną ir analizę. (2025 m. sausio 28 d.). Prieiga per internetą: <https://sc.bns.lt/view/item/laukiama-gyventoju-nuomones-del-siulymo-atlikti-sistemiska-butiniausiu-prekiu-ir-paslaugu-kainu-stebesena-ir-analize-500377>

Seimui įstatymo pataisas pateikusi Seimo Demokratų frakcijos „Vardan Lietuvos“ narė **Jekaterina Rojaka** teigė, kad siūlomas stebėsenos mechanizmas padėtų didinti rinkos skaidrumą ir skatinti sąžiningą konkurenciją.¹⁹ Buvusi Vyriausybės kanclerė konservatorė **Giedrė Balčytė** teigė, kad įtraukus naują instituciją į kainų stebėjimą gali atsirasti funkcijų dubliavimas ir padidėti administracinė našta verslui. Be to, pasak jos, viešai skelbiant komercinę informaciją ir dalijantis ja tarp rinkos dalyvių kyla konkurencijos ribojimo rizika.²⁰ Liberalas **Eugenijus Gentvilas** tuomet abejojo, ar tokia stebėseną pakeis kažką iš esmės. Politikas komentavo: „Manau, kad šis įstatymas yra perteklinis, jis nieko esmingai nenuspręs. Bijau, kad nebūtų einama kur nors toliau, pavyzdžiui, išsiaiškinus kainodarą, tą kainodarą kaip nors reglamentuoti, kištis į kainų reguliavimo procesą. <...> Tai būtų funkcijų, esančių rinkoje, tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuje, dubliavimas. O šiaip atrodo, kad tai yra toks meilės ir rūpesčio rinkėjams demonstravimas“.²¹

Šiuo metu duomenis apie kainas renka kelios įstaigos – Žemės ūkio informacijos centras, Duomenų agentūra, Lietuvos bankas ir Konkurencijos taryba, kuri prižiūri, kad nebūtų piktnaudžiaujama dominuojančia padėtimi. Tačiau pažymima, kad bendros sistemos, kurioje galutinis vartotojas galėtų lengvai peržiūrėti šią informaciją, o analitikams būtų paprasta ja naudotis, nėra.²²

Ekonomikos ir inovacijų ministerija pakomentavo, kad iš esmės siūlytų pritarti įstatymo pataisoms – pritartų siekiui stiprinti vartotojų apsaugą ir sukurti kainų stebėsenos tvarką, kuri padėtų tiksliau įvertinti kainų tendencijas. Tačiau šiame siūlyme ministerija įžvelgė ir galimą pavojų – valstybės kišimąsi į rinką. Ministerijos išvadoje konstatuota, kad „pareiga STRATAI siūlyti įstatymų pakeitimus suponuoja galimą didesnę valstybės kišimąsi į rinką ir kainų kontrolę. Tai gali sukelti pasiūlos ir paklausos disbalansą ir sumažinti konkurenciją, lemti sutrikimus būtinųjų maisto produktų gamyboje bei tiekime“. Galiausiai Ekonomikos ir inovacijų ministerija paragino projektą tobulinti.²³

Pažymėtina, kad premjero Gintauto Palucko vadovaujamos **XIX Vyriausybės programoje** skelbiama: „Imsimės aktyvesnės politikos kainų klausimu, siekdami įvertinti itin spartaus kainų (ypač maisto kainų) didėjimo reiškinį: skatinsime profesionalią kainų stebėseną, plėtosime kainodaros skaidrumo analizę.“²⁴ Dar prieš patvirtinant šią programą minėtą priemonę vertinęs „Luminor“ banko vyriausiasis ekonomistas Žygimantas Mauricas išreiškė abejonę, ar institucijos sugebėtų efektyviai reguliuoti kainas ir prognozavo, kad toks užmojis greičiausiai tik padidintų biurokratiją, o naudos pirkėjams nebūtų.²⁵

¹⁹ Bieliavskas, J. (2025 m. vasario 2 d.). Gyventojai gali įvertinti valdžios ketinimus stebėti maisto ir paslaugų kainas: laukia pasiūlymų. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/2025/02/02/news/gyventojai-gali-ivertinti-valdzios-ketinumus-stebeti-maisto-ir-paslaugu-kainas-laukia-pasiulymu-36303258>

²⁰ Balčiūnaitė, S. (2024 m. gruodžio 3 d.). Seimas spęs, ar dar viena institucija turi stebėti būtiniausių prekių kainas. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2429850/seimas-spres-ar-dar-viena-institucija-turi-stebeti-butiniausiu-prekiu-kainas>

²¹ Bieliavskas, J. (2024 m. gruodžio 7 d.). Seimas spęs dėl būtiniausių prekių ir paslaugų kainų stebėsenos: dėl vieno dalyko sulaukė negailestingos kritikos. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/2024/12/07/news/seimas-spres-del-butiniausiu-prekiu-ir-paslaugu-kainu-stebesenos-del-vieno-dalyko-sulauke-negailestingos-kritikos-35532952>

²² Laukiama gyventojų nuomonės dėl siūlymo atlikti sistemiską būtiniausių prekių ir paslaugų kainų stebėseną ir analizę. (2025 m. sausio 28 d.). Prieiga per internetą: <https://sc.bns.lt/view/item/laukiama-gyventoju-nuomones-del-siulymo-atlikti-sistemiska-butiniausiu-prekiu-ir-paslaugu-kainu-stebesena-ir-analize-500377>

²³ Balčiūnaitė, S. (2025 m. vasario 5 d.). Siūlant pataisas dėl kainų reguliavimo ministerija įžvelgia valstybės kišimąsi į rinką. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2478873/siulant-pataisas-del-kainu-reguliavimo-ministerija-izvelgia-valstybes-kisimasi-i-rinka>

²⁴ Lietuvos Respublikos Seimas. Nutarimas dėl Devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos. 2024 m. gruodžio 12 d. Nr. XV-54. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d4b57910b89711efbb3fe9794b4a33e2?jfwid=-w7hc0y5zd>

²⁵ Šilobritas, Ž. (2024 m. gruodžio 9 d.). Ž. Mauricas: valdžios noras stebėti maisto kainas sukurs dar vieną biurokratijos sluoksnį. Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/z-mauricas-valdzios-noras-stebeti-maisto-kainas-sukurs-dar-viena-biurokratijos-sluoksni-1203268>

Dar viena nuolat diskusijose išryškėjanti iniciatyva – **lengvatinis PVM maisto produktams**. Ši idėja nėra nauja, su ja susiję svarstymai vyksta daugelį metų, ypač ji suaktyvėja ekonominių krizių ir infliacijos šuolių laikotarpiais. Nuo 2022 m., kai augančios kainos tapo viena didžiausių gyventojų problemų, PVM mažinimo idėja vėl tapo aktualesnė. Šiuo klausimu nuomonės vėlgi išsiskiria – yra tikinčių, kad PVM tarifo mažinimas būtiniausiems produktams padėtų sumažinti galutines prekių kainas, tačiau esama ir skeptikų, teigiančių, kad mokesčio mažinimas neatneš realios naudos pirkėjui. Pasiūlymas dėl PVM mažinimo dažnai vadinamas populistiniu.²⁶

Dar 2022 metų birželį tuometinė Seimo opozicija parengė „antiinfliacinį“ paketą, kuriame buvo ir siūlymas dėl lengvatinio PVM taikymo maisto produktams. Paketas po pateikimo atmestas. Tuometė premjerė **Ingrida Šimonytė** tvirtino, kad PVM sumažinimas maistui kainų augimo dinamikoje liktų nepastebėtas ir vargu ar padėtų kovoti su toliau kylančiomis kainomis. Jos manymu, geresnė priemonė būtų didinti žmonių pajamas, o ne taikyti lengvatas, kurios gali neduoti laukiamo efekto.²⁷

2023 m. prezidentūrai paraginus vėl svarstyti lengvatinio PVM maisto produktams galimybę, **Finansų ministerija** laikėsi pozicijos, kad tokia lengvata nepadėtų sumažinti galutinių prekių kainų, nes nėra garantijų, kad sumažintas mokestis jose atsispindėtų. Tuomet ministerija komentavo: „Kaip rodo lengvatinio PVM tarifo taikymo praktika – prekės ir paslaugos, kurioms tiesiog sumažinamas PVM tarifas – iš esmės nepinga, arba nepinga tiek, kiek sumažinamas PVM tarifas. Tokios lengvatos pagrindinis tikslas – tiesioginė nauda vartotojams per produktų kainų mažėjimą – nėra pasiekiamas“.²⁸

2024 metų pradžioje į prezidentus kandidatavęs politikas, dabar Europos Parlamento narys **Aurelijus Veryga** tuomet akcentavo, kad dauguma Europos šalių taiko mažesnį PVM tarifą maisto produktams, nes tai – pirmo būtinumo prekės. Jis svarstė, kad, sumažinus PVM tarifą, būtų galima sumažinti ir galutines maisto produktų kainas vartotojams. Politiko manymu, PVM mažinimas prisidėtų prie gyventojų perkamosios galios didinimo ir paskatintų vartojimą, o tai skatintų ekonomikos augimą bei padėtų išlaikyti darbo vietas. Pasak Verygos, iš pradžių biudžeto pajamos iš PVM galėtų sumažėti, tačiau ilgainiui didesnis vartojimas ir auganti vietinė gamyba kompensuotų šį skirtumą, nes taip būtų užtikrintas didesnis mokesčių surinkimas.²⁹

2025 metų pradžioje skelbta, kad Seimo socialdemokratė Modesta Petrauskaitė registravo **siūlymą įvesti lengvatinį 9 proc. PVM tarifą būtiniausiems maisto produktams bei maitinimo paslaugoms**. Seimo narės teigimu, tai padėtų sumažinti maisto produktų kainas 5–8 proc., o būtinųjų maisto produktų

²⁶ Veryga, A. (2024 m. sausio 18 d.) Aurelijus Veryga. Kodėl lengvatinis PVM būtiniems maisto produktams nėra popas? Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/aurelijus-veryga-kodel-lengvatinis-pvm-butiniems-maisto-produktams-nera-popsas-95650087?utm_source=chatgpt.com

²⁷ Dobrovolskas I. (2022 m. liepos 21 d.). Šimonytė: PVM sumažinimas maistui liktų žmonių nepastebėtas. prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/simonyte-pvm-sumazinimas-maistui-liktu-zmoniu-nepastebetas-90784415>

²⁸ Pryšmantas, V. (2023 m. rugpjūčio 1 d.). Ministerija nekeičia pozicijos dėl PVM lengvatos maistui: prekės dėl to nepigytų. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2048077/ministerija-nekeicia-pozicijos-del-pvm-lengvatos-maistui-prekes-del-to-nepigtu?srltid=AfmBOo2OmHK-atQAevOsDnrWNubnNPML9Zs4Jv18CiTHdkzYou3_tla

²⁹ Žr. 26 šaltinį.

sąrašą turėtų parengti ir koreguoti Vyriausybė arba jos įgaliota institucija.³⁰ Politikės manymu, į sąrašą turėtų patekti „daržovės, vaisiai, mėsa, kur tiek kokybiškam, tiek sveikam, normaliam gyvenimui reikalinga“.³¹ **PVM tarifo mažinimas būtent šviežiems vaisiams ir daržovėms numatytas ir dabartinės Vyriausybės programoje.** Palucko manymu, siūlymai taikyti PVM lengvatą šiems produktams Seimui galėtų būti pateikti jau pavasario sesijoje, nors premjeras yra minėjęs, kad 2025 metų valstybės biudžete nėra pinigų PVM lengvatoms. Pavasarį Seimas turėtų nagrinėti ir anksčiau minėtą parlamentarės Petrauskaitės siūlymą.³²

Be nagrinėjamų siūlymų yra ir jau realizuojamų su maisto kainų mažinimu susijusių sprendimų. Viena svarbiausių naujienų – **Maisto tarybos įsteigimas.** Institucijos, kurios pirmasis posėdis įvyko 2025 metų vasarį, paskirtis – **rūpintis kainų skaidrumu ir sveikesne visuomenės mityba, stebėti importo konkurenciją su vietos produkcija.** Planuojama, kad Taryba siūlys sprendimus dėl maisto prekių kainodaros skaidrinimo, taip pat svarstys atitinkamų teisės aktų projektus ir teiks išvadas bei rekomendacijas Vyriausybei.³³ Konkrečiai žemės ūkio ministro įsakyme dėl Tarybos sudarymo skelbiama, kad ją formuojant siekdama „tvartos, teisingos ir socialiniu dialogu paremtos maisto sektoriaus plėtos, lygiavėrio bendradarbiavimo tarp maisto rinkos dalyvių ir gerinti konkurencinę aplinką smulkiems rinkos dalyviams, fiksuoti, analizuoti ir, vertinant rinkos stebėsenos rezultatus, siūlyti sprendimus, taip prisidedant prie didesnio kainodaros skaidrumo, vartotojų informuotumo ir pasitikėjimo, taip pat artimesnio, interesų pusiausvyra paremto institucijų ir rinkos dalyvių dialogo ir bendradarbiavimo“.³⁴ Manoma, kad tai turėtų prisidėti prie teisingesnės maisto produktų kainodaros ir užkirsti kelią spekuliacijoms. Ministro pirmininko Palucko teigimu, Taryba turėtų padėti kurti lygiavertį bendradarbiavimą tarp maisto rinkos dalyvių ir gerinti konkurencinę aplinką smulkiesiems verslininkams.³⁵ Įsipareigojimas sudaryti tokią Tarybą numatytas dabartinės Vyriausybės programoje.

Viešose diskusijose **Maisto taryba gana dažnai traktuojama kaip institucija, nustatysianti ir reguliuosianti maisto kainas,** nors nurodomas pagrindinis jos siekis – užtikrinti kainų skaidrumą ir skatinti sąžiningą konkurenciją. Neatmetama, **kad tokį požiūrį galėjo nulemti ir nepakankama komunikacija, nevisiškai aiškus Tarybos veiklos reglamentavimas** bei apibrėžimo, kokius konkrečius svirtus ji naudos ir kaip naujosios institucijos veikla paveiks rinką, nebuvimas.³⁶ **Viešumoje kilo nemenkas susirūpinimas, kad per Tarybą valdžia gali daryti pernelyg didelę įtaką rinkai, o tai gali**

³⁰ Datkūnas, D. (2025 m. sausio 4 d.). Socialdemokratė siūlo taikyti PVM lengvatą būtiniausiems maisto produktams. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2452470/socialdemokrate-siulo-taikyti-pvm-lengvata-butiniausiems-maisto-produktams?srsltid=AfmBOoqbcE9G925Qn2CSuGcr0t4PvaiaeNTNc6ZBSYkuRZArV4iLsjVy>

³¹ Valiauskaitė, A. (2025 m. sausio 16 d.). Siūlymas mažinti PVM būtiniausioms prekėms sulaukė skepsio: pinigų tam nėra. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2462303/siulymas-mazinti-pvm-butiniausioms-prekems-sulauke-skepsio-pinigu-tam-nera>

³² Šilobritas, Ž. (2025 m. vasario 11 d.). Paluckas mano, kad PVM lengvata daržovėms ir vaisiams bus teikiama pavasarį. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/paluckas-mano-kad-pvm-lengvata-darzovems-ir-vaisiams-bus-teikiama-pavasari-120085688>

³³ Klimaševska, Ū. (2025 m. vasario 11 d.). Paskelbė, kada prasidės diskusijos apie maisto kainas. Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/paskelbe-kada-prasides-diskusijos-apie-maisto-kainas-1211682>

³⁴ Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2025 m. sausio 31 d. įsakymas dėl Maisto tarybos sudarymo Nr. 3D-35. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/37fa0c42e00f11ef8cdf2c320e69444?fwid=-wdjtrcz3j>

³⁵ Jurgelionienė, A. (2025 m. sausio 25 d.). maisto tarybos keliai: analizuos, reguliuos ar gelbės?. Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/maisto-tarybos-keliai-analizuos-reguliuos-ar-gelbes-1209055>

³⁶ Savickas, E. (2025 m. sausio 29 d.). Maisto taryba iš arčiau: turės per 20 narių, darbotvarkėje – atskirų produktų analizė. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2472792/maisto-taryba-is-arciau-tures-per-20-nariu-darbotvarkje-atskiru-produktu-analize?srsltid=AfmBOop_74e-1sj64J2EZV33Lpy0qRoLWdWd0J1sYju6HwXtMTcgD7

trukdyti verslui, mažinti konkurenciją. Vertėtų labiau akcentuoti, kad Taryba veiks kaip patariamasis organas – ji nespės, kokios turėtų būti kainos, o teiks rekomendacijas dėl skaidresnės kainodaros, sąžiningos konkurencijos ir vartotojų apsaugos.³⁷

Maisto tarybos steigimas sulaukė tiek pritarimo, tiek kritikos. Šią idėją palaikęs **prezidentas Gitanas Nausėda** teigė, kad kai kuriose Vakarų Europos ir kitose šalyse tokios institucijos veikia kaip tam tikras papildomas sistemos skaidrumo užtikrinimo būdas, apsieikimo informacija ir galimų diskusijų su prekybos, gamybos atstovais instrumentas. Prezidentas pažymėjo, kad naujoji Taryba galėtų tapti „netiesioginio poveikio“ priemone, padedančia spręsti pragyvenimo lygio skirtumus, tačiau institucija neturėtų kištis į rinkos reguliavimą.³⁸ O štai Seimo pirmininko pavaduotoja **Viktorija Čmilytė-Nielsen** išreiškė abejones dėl Maisto tarybos veiksmingumo, svarstydama, kad jos kūrimas gali būti tik bandymas parodyti veiklą kovojant su kainų augimu, tačiau reali nauda gali būti ribota. Ji sakė: „Tarybos steigimas gali atrodyti kaip bandymas parodyti, kad imtasi veiksmų dėl kainų kontrolės. Tačiau esu skeptiška dėl jos efektyvumo, nes šiuo metu tai primena naujų biurokratinių mechanizmų kūrimą. Kokį poveikį tai turės, šiuo metu sunku pasakyti“.³⁹

Lietuvos ūkininkų sąjungos pirmininkas **Raimundas Juknevičius** tvirtino, kad Maisto tarybą steigti būtina, ir nurodė, kad ir kai kuriose kitose ES šalyse žemdirbiai siekė, jog tam tikrais atvejais valstybė priimtų atsakomybę už rinkos reguliavimą ir užtikrintų lygias konkurencijos sąlygas. Juknevičius pažymėjo, kad kartais rinkose atsiranda monopolijų arba panašių struktūrų, galinčių primesti sprendimus kitiems sektoriaus dalyviams, kurie tokių galių neturi, ir pateikė pieno krizės pavyzdį.⁴⁰

Dėl virtinės Maisto tarybos steigimo grėsmių perspėjusi teisininkė **Simona Liuimienė** pažymėjo, kad sprendimas dėl institucijos priimtas gana impulsyviai, neįvertinant viso konteksto. Jos nuomone, Tarybos steigimas gali sukelti papildomą administracinę naštą verslui, dėl to gali padidėti sąnaudos ir tai gali lemti dar didesnį kainų augimą, taip pat gali apsunkinti užsienio mažmenininkų pritraukimą į šalį. Be to, kainų reguliavimas gali skatinti įmones derinti veiksmus, pavyzdžiui, slapta tartis dėl kainų siekiant išlaikyti pelną. Nors pelno siekis iš esmės skatina verslą konkuruoti ir mažinti kainas, per griežtas reguliavimas gali priversti įmones ieškoti alternatyvių būdų užsitikrinti naudą.⁴¹

Kaip matyti, Lietuvoje siūlomomis kovos su augančiomis maisto kainomis priemonėmis siekiama užtikrinti skaidrumą ir teisingumą rinkoje. Nors svarstomi ir jau įgyvendinami sprendimai turi potencialo pagerinti situaciją, jie kelia ir nemažai klausimų dėl efekto – nerimaujama, kaip naujosios priemonės paveiktų rinką

³⁷ Ministras I. Hofmanas: „Maisto taryba stebės kainų pokyčius ir sieks teisingo pelno paskirstymo“. (2025 m. vasario 4 d.). Prieiga per internetą: <https://zum.lrv.lt/lt/naujienos/ministras-i-hofmanas-maisto-taryba-stebes-kainu-pokycius-ir-sieks-teisingo-pelno-paskirstymo/>

³⁸ Klimaševska, Ū. (2025 m. sausio 16 d.). Prezidentas apie Maisto tarybos steigimą: padėtų užtikrinti skaidrumą. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/prezidentas-apie-maisto-tarybos-steigima-padetu-uztikrinti-skaidruma-120079344>

³⁹ Balčiūnaitė, S. (2025 m. vasario 28 d.). Viktorija Čmilytė-Nielsen: toks sprendimas nebūtų adekvatus. Prieiga per internetą: <https://diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/viktorija-cmilyte-nielsen-toks-sprendimas-nebutu-adekvatus-1214152>

⁴⁰ Jurgelionienė, A. (2025 m. sausio 25 d.). Maisto tarybos keliai: analizuos, reguliuos ar gelbės? Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/maisto-tarybos-keliai-analizuos-reguliuos-ar-gelbes-1209055>

⁴¹ Liuimienė, S. (2025 m. vasario 6 d.) Simona Liuimienė. Maisto taryba – kainoms mažinti ar didinti? Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslo-pozicija/692/2480125/simona-liuimiene-maisto-taryba-kainoms-mazinti-ar-didinti?srltid=AfmBOorhEcPITlt1L09qffX4BOZV8SHTzLPT-pFSIF8-dy8XzfnaxYlf>

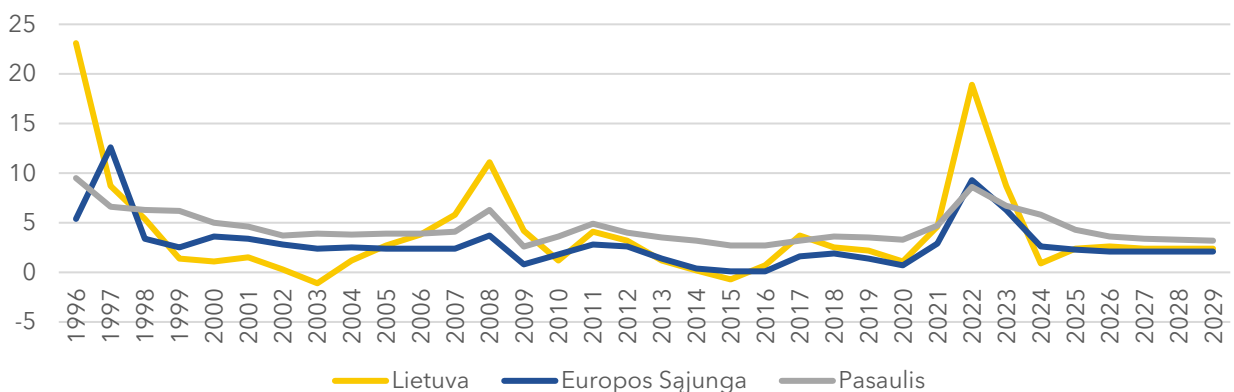
ir verslą, abejojama, ar jos būtų naudingos vartotojams. Šioje srityje reikėtų vengti skubotų sprendimų, vertėtų atsižvelgti į užsienio šalių patirtis ir ekspertų įžvalgas. Galiausiai kainų politikos efektyvumas priklauso nuo nuodugnaus planuojamų ir taikomų priemonių poveikio vertinimo, nuolatinio dialogo su sistemos dalyviais ir gebėjimo derinti valstybės įsikišimą su rinkos laisve.

4. Kainų mažinimo praktikos kai kuriose Europos Sąjungos šalyse

Pastaraisiais metais kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse įgyvendinta ekonominių priemonių, skirtų pažaboti infliaciją, mažinti pragyvenimo išlaidas ir apsaugoti vartotojus nuo kainų augimo. Kainų kontrolė – viena iš ekonominės politikos priemonių, kurią vyriausybės gali taikyti siekdamos užtikrinti rinkos stabilumą, apsaugoti vartotojus ar skatinti tam tikras pramonės šakas. Tiesa, šio mechanizmo poveikis gali turėti tiek teigiamų, tiek neigiamų aspektų.

Po COVID-19 pandemijos pasaulyje fiksuotas infliacijos augimas, pasiekęs piką 2022-iais (žr. 3 grafiką). Reikšmingas energijos ir maisto prekių brangimas paveikė ne tik šalių ekonomiką, bet ir žmonių kasdienį gyvenimą, daugelis vyriausybių pajuto spaudimą ko nors imtis, kad sušvelnintų kainų augimą ir apsaugotų mažas ir vidutines pajamas gaunančius gyventojus. Istorškai kaip laikinas sprendimas ekstremalių situacijų metu taikyta kainų kontrolė vėl tapo populiari diskusijų tema. Esama įvairių kainų valdymo priemonių, pavyzdžiui, galimas tiesioginis prekių ir paslaugų kainų ribojimas, mokesčių lengvatos, subsidijos ir net tiesioginis vyriausybės kišimasis į rinkas siekiant pristabdyti kainų kilimą.⁴²

3 grafikas. Vidutinė metinė infliacija Lietuvoje, Europos Sąjungoje ir pasaulyje 1996-2029 m.*
© (duomenys) Tarptautinis valiutos fondas, 2024 m.⁴³ © (grafika) Nacionalinė biblioteka, 2025 m.

*2025-2029 m. duomenys prognozuojami.

⁴² Kenton, W. (2024 m. rugpjūčio 22 d.). Price Controls: Types, Examples, Pros & Cons. Prieiga per internetą: <https://www.investopedia.com/terms/p/price-controls.asp>

⁴³ International Monetary Fund. (2024). Inflation rate, average consumer prices. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/EU/WEOWORLD/LTU>

Toliau aptartos keliose ES valstybėse pastaruoju metu taikytos priemonės, skirtos suvaldyti maisto kainų augimą.

2025 metų pradžioje **Kroatijos** Vyriausybė, siekdama sušvelninti infliacijos poveikį gyventojams ir apsaugoti pažeidžiamas visuomenės grupes, **nustatė kainų ribas 70-čiai būtiniausių prekių**, kurios buvo atrinktos išanalizavus tipinius namų ūkių vartojimo įpročius ir konsultuojantis su suinteresuotomis šalimis. Ši priemonė rėmėsi 2023 metų rugsėjį priimtu sprendimu, pagal kurį buvo apibrėžtos 30-ties prekių kainos. Tarp naujai įtrauktų produktų – duona, polenta (kukurūzų kruopos), avižinės kruopos, makaronai, įvairių rūšių mėsa, pieno produktai, vaisiai, daržovės ir būtiniausi buities reikmenys. Mažmenininkai turi užtikrinti, kad parduotuvėse būtų bent po vieną lentynose aiškiai matomą produktą iš kiekvienos reguliuojamų prekių kategorijos. Pažymima, kad siekiant šios priemonės efektyvumo itin svarbus skaidrumas, kad vartotojai galėtų priimti pagrįstus sprendimus. Be to, šalyje įvesti **skirtingi PVM tarifai**: 5 proc. būtiniausiems produktams, tokiems kaip duona, polenta, pienas, kiaušiniai, švieži vaisiai, daržovės ir aliejus, 13 proc. higienos prekėms ir 25 proc. perdirbtam maistui – dešrelėms, žuvų konservams, kavai, šokoladui ir pan.⁴⁴

Vengrijos Vyriausybė 2022 metų sausį **apribojo kelių pagrindinių maisto produktų kainas**.

Kvietiniams miltams, saulėgrąžų aliejui, granuliuotam cukrui, kiaulienos kumpiui, vištienos krūtinėlei ir 2,8 proc. riebumo karvės pienui įtvirtintos viršutinės kainos ribos, atitinkančios 2021 metų spalio mėnesį buvusias kiekvieno minėto produkto kainas. Ši tvarka kelis kartus keista, pvz., į produktų, kurių kainos reguliuojamos, sąrašą buvo įtraukti vištų kiaušiniai ir bulvės. Vengrijos premjeras Viktoras Orbanas aiškino, kad taikomomis priemonėmis siekiama apsaugoti vengrų šeimas nuo augančių kainų ir energijos sąnaudų, tačiau valdžios sprendimai sulaukė nemažai kritikos. Prekybos tinklo „Tesco“ Vengrijos padalinio vadovas Zsoltas Palinkasas teigė, kad „kainų lubų“ politika lėmė rinkos iškreipimus, o ekonomistas Gyorgy Rasko ir Vengrijos nacionalinio banko vadovas Gyorgy Matolcsy įžvelgė kainų reguliavimo sąsajas su šalyje rekordiškai išaugusia infliacija. 2023 metų pradžioje žiniasklaidoje skelbta, kad Vyriausybė nusprendė šiuos apribojimus nuo balandžio atšaukti.⁴⁵ Vis dėlto, atsižvelgiant į toliau maisto kainų infliacijos slėgiamų vartotojų reiškiamą nepasitenkinimą, ketinama grįžti prie kainų reguliavimo – numatoma įvesti **prekybos centrų pelno maržos apribojimus** 30-iai produktų – skirtumas tarp jų didmeninės ir mažmeninės kainos neturės viršyti 10 proc. Komentuodamas situaciją Orbanas pažymėjo, kad susitarti gražiau su prekybininkais nepavyko – jų pasiūlymai neatitiko lūkesčių.⁴⁶ Verta paminėti, kad vieno prekybos tinklo skundą nagrinėjęs **ES Teisingumo Teismas** 2024 metų rugsėjį konstatavo, kad **Vengrijos valdžios maisto produktams nustatytos „kainų lubos“ ir reikalavimas**

⁴⁴ Croatian government imposes price caps on 70 essential goods. (2025 m. sausio 30 d.). Prieiga per internetą: <https://www.croatiaweek.com/croatian-government-imposes-price-caps-on-70-essential-goods/>

⁴⁵ Hungary: Price cap and export control measures to be lifted. (2023 m. sausio 27 d.). Prieiga per internetą: <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2023/01/27/hungary-price-cap-and-export-control-measures-lifted>

⁴⁶ Arboleas, M. S. (2025 m. kovo 11 d.). Hungary announces food price cap to fight inflation. Prieiga per internetą: <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/hungary-announces-food-price-cap-to-fight-inflation/>

mažmenininkams turėti pakankamas šių prekių atsargas nedera su ES taisyklėmis ir lygios konkurencijos sąlygomis.⁴⁷

Atsižvelgdama į pragyvenimo išlaidų augimą ir ieškodama būdų palengvinti gyventojams tenkančią naštą, **Graikijos** Vyriausybė priėmė įstatymą, įpareigojusį parduotuves turėti bent po vieną nebrangų produktą iš 31-os maisto produktų kategorijos (pvz., duonos, pieno, makaronų, ryžių, mėsos ir kt.). Suderinę su Plėtros ir investicijų ministerija, visi prekybos tinklai privalėjo pasiūlyti bent po vieną pigesnę kiekvienos kategorijos prekę ir ją reklamuoti internete arba reklaminėse skrajutėse. Pagal šią tvarką graikų pirkėjams buvo sudaryta galimybė įsigyti **pigesnį svarbių maisto produktų krepšelį**. Reikalavimų nesilaikę prekybos centrai rizikavo sulaukti 5 tūkst. eurų baudos už kiekvieną delsimo juos vykdyti dieną. Ši priemonė turėjo galioti nuo 2022 metų lapkričio pradžios bent iki 2023 metų kovo pabaigos.⁴⁸ 2024 metų vasarą rašyta, kad graikų Vyriausybė svarsto papildyti ir pratęsti kainų reguliavimo priemones iki metų pabaigos. Tarp priemonių – **viršutinės pelno ribos nustatymas atsižvelgiant į įmonės būtinųjų prekių pardavimus iki 2021 m. gruodžio 31 d., maksimalios baudos už reikalavimų nesilaikymą padidinimas nuo 1 mln. eurų iki 6 mln. eurų, pigiausio būtiniausių pirkinių krepšelio, kuriame 51 prekė, palaikymas, įpareigojimas prekybos centrams informuoti ministeriją apie tiekėjų kainų augimą, skelbti orientacines šviežių vaisių ir daržovių kainas bei neperžengti mišinukų kūdikiams, kurie buvo gerokai brangesni nei kitur ES, kainos ribos.**⁴⁹ Be to, 2024 metų spalį skelbta, kad Graikijos prekybos tinklai, atsižvelgę į Plėtros ministerijos raginimą, mažina pagrindinių vartojimo prekių kainas. Tikėtasi, kad iki mėnesio pabaigos apie 120 produktų kainos sumažės 6–15 proc., o dar per 600 prekių palaipsniui bus įtrauktos į šią iniciatyvą vėliau. Šaltinio teigimu, programoje aktyviai dalyvavo tiek tiekėjai, tiek mažmeninės prekybos sektoriaus atstovai.⁵⁰ 2025 metų kovą pranešama, kad graikus spaudžia infliacija, tačiau šalies prekybos centrų pelnas per pastaruosius trejus metus išaugo per 2,2 mlrd. eurų. Taigi valdžia pristatė naują **prekybos centrų elgesio kodeksą, kuriuo siekiama padidinti kainų skaidrumą vartotojams**. Nuolaidos prekybos centruose nuo šiol turės būti grindžiamos mažiausia per pastarąsias 30 dienų prekės kaina, o ne tiekėjo siūlymu. Vartotojų patogumui reikės nurodyti vienos prekės, įeinančios į sudėtinę pakuotę, kainą, išskyrus tuos atvejus, kai akcija pakuotei trunka ilgiau nei 60 d., o įprasta pakuotės kaina fiksuota Plėtros ministerijoje. Taip pat numatyta apriboti masinio apsipirkimo akcijas, kai, pavyzdžiui, siūloma pirkti vieną prekę, o kitą gauti nemokamai, ir kt. Už naujojo kodekso pažeidimą gresia bauda iki 1,5 mln. eurų, o už pakartotinius – dvigubai didesnė. Šia iniciatyva siekiama suteikti vartotojams galimybę efektyviai palyginti kainas, išvengti klaidinančių akcijų ir skatinti sąžiningą konkurenciją.⁵¹

⁴⁷ Csonka, T. (2024 m. rugsėjo 12 d.). Hungary's food price cap violated EU law, CJEU rules. prieiga per internetą:

<https://www.intellinews.com/hungary-s-food-price-cap-violated-eu-law-cjeu-rules-343133/>

⁴⁸ Rafenberg, M. (2022 m. lapkričio 3 d.). To combat inflation, Greek government forces supermarkets to reduce prices on basic products. Prieiga per internetą: https://www.lemonde.fr/en/economy/article/2022/11/03/to-combat-inflation-greek-government-forces-supermarkets-to-reduce-prices-on-basic-products_6002804_19.html

⁴⁹ Greece Will Extend Measures to Control High Food Prices Through 2024. (2024 m. liepos 1 d.). Prieiga per internetą:

<https://www.thenationalherald.com/greece-will-extend-measures-to-control-high-food-prices-through-2024/>

⁵⁰ Kowalenko, Ch. (2024 m. spalio 22 d.). Supermarket Chains in Greece to Lower Prices on Basic Products. Prieiga per internetą:

<https://greekcitytimes.com/2024/10/22/supermarket-greece/>

⁵¹ Pekic, B. (2025 m. kovo 11 d.). Greece Rolls Out New Rules For Price Transparency In Supermarkets. Prieiga per internetą:

<https://www.esmmagazine.com/retail/greece-rolls-out-new-rules-for-supermarket-sales-283943>

Užuot taikiusi griežtas rinkos reguliavimo priemones, **Prancūzijos** Vyriausybė 2023 metų kovą **susitarė su pagrindiniais prekybos tinklais**, kad šie patys atpigintų būtiniausias prekes. Finansų ministras Bruno Le Maire'as sakė, kad mažmeninės prekybos grupės iki birželio sumažins kainas daugeliui produktų „iki žemiausio įmanomo lygio“, pasirinkimas paliktas prekybininkų nuožiūrai. Taip, pasak ministro, balandis-birželis taps „antiinfliaciniu ketvirčiu“. Mažmenininkai sutiko padengti iniciatyvos kaštus, kurie, anot ministro, sieks „kelis šimtus milijonų eurų“. Dauguma stambių Prancūzijos maisto mažmenininkų derybose dalyvavo, tačiau kai kurie prekybos tinklai ir vartotojų asociacijos „antiinfliacijos“ iniciatyvą vertino skeptiškai.⁵² 2023 metų birželį skelbta, kad Le Maire'as dėl būtiniausių prekių kainų mažinimo **susitarė su 75 gamintojais**. Ministras pažymėjo, kad kalbama apie prekes, kurių gamybos savikaina sumažėjo, pavyzdžiui vištieną, aliejų, grūdus, o kiaulienos, jautienos ar pieno produktai pigti negali, nes jų gamybos kaštai esą vis dar dideli.⁵³ Le Maire'as taip pat įspėjo apie galimas finansines pasekmes bendrovėms, kurios nevykdys pažado sumažinti kainas. Laukta jų kritimo 2-10 proc.⁵⁴ Be to, Prancūzija nuo 2018-ųjų taiko vadinamąjį „EGAlim“ aktą, kuriuo siekta padidinti ūkininkų pajamas. 2021 m. šis aktas papildytas nuostata, kad **maisto perdirbimo pramonė ir prekybininkai, nustatydami savo kainas, turi atsižvelgti tiek į žemės ūkio produkcijos pabrangimą, tiek atpigimą**.⁵⁵

Ispanija pasirinko dar kitokį kelią – šalia kitų priemonių, skirtų palengvinti šalies gyventojams kainų krizę, **visiškai panaikino PVM būtiniausiems produktams**, tarp kurių – duona, miltai, pienas, sūris, kiaušiniai, vaisiai, daržovės, ankštiniai, bulvės ir grūdai, **o kitoms maisto prekėms, pvz., aliejui, makaronams, sumažino šį mokestį perpus**. 2023 metų pradžioje pranešta, kad pagrindiniai maisto produktai, kuriems tuo metu buvo taikomas 4 proc. mokesčio tarifas, bus neapmokestinami PVM. Kitiems produktams taikytas 10 proc. PVM tarifas sumažinamas iki 5 proc. Be to, patvirtinta 300 mln. eurų tiesioginių išmokų žemdirbiams programa, skirta kompensuoti trąšų pabrangimą.⁵⁶ Dar viena pagalbos priemonė – 200 eurų vienkartinė išmoka pažeidžiamoms ir mažas pajamas gaunantioms šeimoms. Į išmoką galėjo pretenduoti dirbantieji pagal darbo sutartis, savarankiškai dirbantys ar bedarbio pašalpą gaunantys asmenys, kurių namų ūkio metinės pajamos neviršijo 27 tūkst. eurų. Skaičiuota, kad šia priemone galėtų pasinaudoti apie 4,2 mln. namų ūkių.⁵⁷ Reikėtų paminėti, kad aptartos PVM lengvatos maistui Ispanijoje taikytos laikinai – nulinis tarifas pagrindiniams maisto produktams iki 2025 m. palaipsniui padidintas iki 4 proc., sėklų aliejaus ir makaronų PVM taip pat grįžo į ankstesnį 10 proc. lygį.⁵⁸ 2024 m. pabaigoje skaičiuota, kad pagrindinių maisto prekių krepšelis šalyje per dvejus lengvatinio PVM metus pabrango 9 proc. Pasak vartotojų asociacijos „Asufin“ prezidentės Patricios Suarez, PVM mažinimas nebuvo

⁵² France launches 'anti-inflation quarter' for food prices. (2023 m. kovo 6 d.). prieiga per internetą:

https://www.lemonde.fr/en/france/article/2023/03/06/france-launches-anti-inflation-quarter-for-food-prices_6018361_7.html

⁵³ Thompson, H. (2023 m. birželio 13 d.). Poultry, oil, cereals: Which items are set to fall in price in France? Prieiga per internetą:

<https://www.connexionfrance.com/news/poultry-oil-cereals-which-items-are-set-to-fall-in-price-in-france/154522>

⁵⁴ Butler, S. (2023 m. birželio 9 d.). France's food industry pledges to cut prices after government pressure. Prieiga per internetą:

<https://www.theguardian.com/world/2023/jun/09/frances-food-industry-pledges-to-cut-prices-government-pressure>

⁵⁵ de La Hamaide, S. (2023 m. birželio 12 d.). Explainer: How France secured a fall in food prices. Prieiga per internetą:

<https://www.reuters.com/markets/europe/how-france-secured-fall-food-prices-2023-06-12/>

⁵⁶ Heller, F. (2023 m. sausio 5 d.). Spain slashes VAT on food products to help mitigate inflation. Prieiga per internetą:

<https://www.euractiv.com/section/politics/news/spain-slashes-vat-on-food-products-to-help-mitigate-inflation/>

⁵⁷ Low-income families in Spain can now request aid of 200 euros. (2023 m. vasario mėn.). Prieiga per internetą:

https://murciatoday.com/low-income-families-in-spain-can-now-request-aid-of-200-euros_2013832-a.html

⁵⁸ European Commission. (2025 m. sausio 15 d.). Recent VAT changes in certain EU Member States. Prieiga per internetą:

<https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/news/recent-vat-changes-certain-eu-member-states>

veiksmingas, nes trūko kainų monitoringo ir įvyko būtent tai, dėl ko Vyriausybė buvo įspėta – prekybininkai pasinaudojo situacija ir atitinkamai pabrangino prekes.⁵⁹

Kaip matyti, kai kurios Europos Sąjungos valstybės, siekdamos pažaboti prieš kelis metus staiga pašokusią infliaciją ir apsaugoti gyventojus nuo pernelyg spartaus maisto produktų brangimo, taikė įvairias kainų valdymo priemones. Tarp pasirinktų sprendimų – kainų viršutinių ribų nustatymas, mokestinės lengvatos, subsidijos ir derybos su verslo atstovais dėl kainų mažinimo. Kai kur, pvz., Kroatijoje ir Vengrijoje, tokios priemonės buvo griežtos ir tiesioginės, kitur, pvz., Prancūzijoje ir Ispanijoje, labiau pasikliauta susitarimais su gamintojais ir prekybininkais bei verslininkų gera valia.

5. Maisto kainų kontrolės problemos ir nauda

Apskritai, bet kokios kainų mažinimo priemonės, nors ir skirtos padėti vartotojams ir stabilizuoti ekonomiką, dažnai sulaukia ekspertų kritikos dėl galimų neigiamų pasekmių verslui ir visuomenei. Kalbant konkrečiai apie **kainų kontrolės svertus**, tokius kaip „kainų lubos“ – užbrėžta maksimali suma ir „kainų grindys“ – mažiausia galima kaina, šaltiniuose dažniausiai įvardijamos šios jų taikymo **rizikos**:

- **rinkos signalų iškreipimas.** Sutrikdžius natūralų kainų mechanizmą gali būti neefektyviai paskirstomi ištekliai. Dirbtinai nustatytos kainos neatspindi tikrosios pasiūlos ir paklausos, todėl prekės gali būti gaminamos netinkamais kiekiais. Nustačius maksimalią kainą žemiau paklausos ir pasiūlos pusiausvyros, verslui gali nebeapsimokėti gaminti ar parduoti atitinkamas prekes, todėl gali atsirasti jų stygius. Minimalios kainos fiksavimas virš minėtos pusiausvyros gali sukurti priešingą nepageidaujamą efektą – paskatinti perteklinę gamybą.
- **Šešėlinė ekonomika ir juodosios rinkos atsiradimas.** Kainų ribojimas gali paskatinti pardavėjus ieškoti nelegalių prekybos kanalų ir bandyti prekes parduoti brangiau. Susikūrus juodajai rinkai kainų kontrolė netenka prasmės, be to, skatinamas prekių kaupimas, neteisėta veikla, pavyzdžiui, kontrabanda, valstybės biudžetas netenka dalies pajamų, o vartotojai rizikuoja įsigyti nesaugių produktų.
- **Produkcijos suprastėjimas ir inovacijų stabdymas.** Nepajėgdamos padengti išlaidų ar uždirbti pelno, įmonės gali imti taupyti gaminių kokybės ir investicijų į mokslinius tyrimus sąskaita. Ribotos pajamos slopina verslininkų motyvaciją tobulinti produktus ar kurti naujoves, todėl vartotojai ilgainiui gali gauti ne itin kokybiškas prekes ir paslaugas.^{60, 61}

Kaip netinkama kainų svertų politika ir tam tikrų išorinių veiksnių kompleksas gali katastrofiškai pabloginti šalies ekonominę ir socialinę situaciją, galima iliustruoti **Venesuelos** pavyzdžiu. Čia apie 30 metų taikomos maisto reguliavimo priemonės leido sušvelninti 2008-ųjų pasaulinės maisto kainų krizės apraiškas šalyje, tačiau vėliau įvestos kainų kontrolės naujovės, Jungtinių Valstijų sankcijų našta ir pasireiškęs valdžios negebėjimas adekvačiai

⁵⁹ Woodward, A. (2024 m. gruodžio 28 d.). Spanish food prices set to rise again in 2025. Prieiga per internetą: <https://euroweeklynnews.com/2024/12/28/spanish-food-prices-set-to-rise-again-in-2025/>

⁶⁰ The Pros and Cons of Price Controls for Maintaining Price Stability. (2024 m. birželio 27 d.). Prieiga per internetą: <https://www.fastercapital.com/content/The-Pros-and-Cons-of-Price-Controls-for-Maintaining-Price-Stability.html>

⁶¹ Guenette, J. (2020 m. balandis). Price Controls. Good Intentions, Bad Outcomes. Prieiga per internetą: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/f373eab8-0820-524c-beb3-e84cbbd7f8f6/content>

reaguoti į kintančią situaciją lėmė didelės maisto stygiaus, neprievalgio problemas⁶², taip pat sukūrė palankią terpę juodajai rinkai klestėti⁶³.

Dar vienas dėmesio vertas ilgalaikio maisto kainų mažinimo efekto pavyzdys – **Švedija**. Šalies Vyriausybė, siekdama sušvelninti neigiamą socialinių pašalpų reformos poveikį šeimoms su mažais vaikais ir kuklias pajamas gaunantiems namų ūkiams, **nuo 1996 metų pradžios nurėžė PVM tarifą maistui nuo 21 proc. iki 12 proc.** Kiek anksčiau buvo įsteigta komisija kainų pokyčiams stebėti. Po daugiau nei dviejų dešimtmečių, 2018-iais, tokios lengvatos efektyvumą vertinę švedų auditoriai apskaičiavo, kad dėl mažesnio PVM maistui valstybės biudžetas tais metais nesurinks maždaug 30 mlrd. švedišų kronų. Audito išvadoje konstatuojama, kad **trumpuoju laikotarpiu PVM sumažinimas visiškai atspindėjo maisto kainose, o procentine išraiška skaičiuojamas tikslinės grupės perkamosios galios pokytis kitų namų ūkių atžvilgiu buvo teigiamas, tačiau ilguoju laikotarpiu šios priemonės ekonominė nauda abejotina**, nes ja vienodai naudojasi tiek socialiai remtinios šeimos, tiek likusi visuomenės dalis. Tyrimo metu apytiksliai apskaičiuota, kad pašalpos, stipendijos ir kitos tikslinėms grupėms tiesiogiai mokėtinos socialinės išmokos valstybei atsietų 13,4 mlrd. Švedijos kronų – maždaug perpus mažiau, nei biudžeto nuostolis dėl lengvatinio PVM. Nustatę, kad mažesnio PVM tarifo maistui taikymas nėra pakankamai efektyvus, auditoriai rekomendavo Vyriausybei svarstyti, ar šia lengvata vis dar siekiama prieš 20 metų kelto tikslo, t. y. padėti vaikus auginančioms ir mažas pajamas gaunančioms šeimoms. Jei taip – ieškoti kitų būdų paremti šiuos namų ūkius.⁶⁴ Naujausiais duomenimis, Švedijoje beveik visoms prekėms taikomas 25 proc. PVM, o maistas ir nealkoholiniai gėrimai vis dar apmokestinami lengvatiniu 12 proc. tarifu.⁶⁵

Vis dėlto, **kainų mažinimo priemonės duoda ir naudos, ypač esant ekonominėms krizėms ar didelei infliacijai**. Vyriausybių taikomi kainų mažinimo sprendimai gali padėti **apsaugoti pažeidžiamas visuomenės grupes** užtikrinant, kad pagrindinės prekės ir paslaugos būtų prieinamos visiems, net jei bendras kainų lygis rinkoje kyla. Pavyzdžiui, atitinkamomis priemonėmis galima užkirsti kelią pernelyg dideliems kainų šuoliams ir padėti sumažinti pragyvenimo išlaidų naštą, kuri gali smarkiai prislėgti mažesnes pajamas gaunančias šeimas. Taip pat tokios priemonės gali pasitarnauti siekiant **išvengti rinkos svyravimų** – jos leidžia apriboti neprognozuojamus kainų poslinkius, gresiančius ekonominiu nestabilumu ir socialiniu disbalansu. Tačiau svarbu kainų valdymo mechanizmus taikyti apgalvotai ir atsargiai, kitu atveju jie gali atnešti daugiau žalos nei naudos. Siekiant išvengti neigiamų pasekmių, kiekviena kainų mažinimo priemonė turi būti gerai pamatuota, įvertinant jos taikymo kontekstą, laikotarpį ir laukiamą efektą.⁶⁶

Taigi, bandydamos kontroliuoti kainas vyriausybės paprastai siekia padėti pažeidžiamoms visuomenės grupėms ir stabilizuoti ekonomiką, tačiau svarbu atsižvelgti į tai, kad taikomų priemonių poveikis gali būti ne vien teigiamas.

6. Apibendrinimas ir akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

Pastaruosius ketverius metus maistas Lietuvoje, lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis, brango itin sparčiai ir jo kainos pasiekė gana aukštą lygį. Skelbiama, kad pigiausių prekių krepšelis mūsų šalyje

⁶² Pinerua, I. (2024 m. gegužės 1 d.). Price Controls and Food Access: Lessons from Venezuela. Prieiga per internetą: <https://www.anh-academy.org/community/blogs/price-controls-and-food-access-lessons-from-venezuela>

⁶³ Gupta, G. (2015 m. balandžio 16 d.). Price controls and scarcity force Venezuelans to turn to the black market for milk and toilet paper. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/apr/16/venezuela-economy-black-market-milk-and-toilet-paper>

⁶⁴ Swedish National Audit Office. (2018). Reduced VAT on food – price effect, distribution profile and cost effectiveness. Prieiga per internetą: https://www.riksrevisionen.se/download/18.2008b69c18bd0f6ed3f2c2ff/1547423285754/RiR_2018_25_ENGLISH.pdf

⁶⁵ PWC. (2024 m. gruodžio 27 d.). Sweden. Corporate - Other taxes. Prieiga per internetą:

<https://taxsummaries.pwc.com/sweden/corporate/other-taxes>

⁶⁶ Žr. 60 šaltinį.

kainuoja 21 proc., o brangesnių – net 40 proc. daugiau nei karo Ukrainoje pradžioje. Brangstančios maisto prekės keičia vartotojų perkamąją galią ir įpročius. Dėl Lietuvoje sparčiai didėjančių kainų vartotojai ėmė ieškoti būdų sumažinti išlaidas, pvz., pradėjo pirkti pigesnes produktų alternatyvas, aktyviau stebi akcijas ar pereina prie prekybos tinklų privačių prekių ženklų. Prekybininkai, siekdami išlaikyti konkurencingumą, bando prisitaikyti prie vartotojų poreikių, optimizuoja asortimentą ir derasi dėl palankesnių tiekimo sąlygų. Tačiau viešajame diskurse daugiau dėmesio skiriama vartotojų problemoms, o tokie verslo iššūkiai, kaip gamybos ir tiekimo grandinių kaštai, aptariami mažiau, ir tai gali trukdyti geriau suprasti visą kainų augimo ir ekonomikos dinamiką.

Lietuvoje ženkliai išaugusios maisto produktų kainos tapo didele socialine ir ekonomine problema, ypač neigiamai veikiančia labiau pažeidžiamas, mažesnes pajamas gaunančias gyventojų grupes. Ši situacija paskatino valdžios institucijas ieškoti priemonių, kurios padėtų užtikrinti teisingesnę kainų politiką ir kovoti su nesąžiningomis praktikomis rinkoje. Tarp politikos formuotojų siūlytų sprendimų – vartotojų teises saugančių teisės aktų pataisos, PVM lengvatų taikymas būtiniausiems maisto produktams, specialios maisto kainas prižiūrinčios Maisto tarybos steigimas. Viešojoje erdvėje šios idėjos sulaukė įvairių vertinimų ir klausimų dėl jų efektyvumo bei galimų pasekmių. Mūsų šalyje siūlomomis kovos su augančiomis maisto kainomis priemonėmis siekiama užtikrinti skaidrumą ir teisingumą rinkoje. Nors svarstomi ir jau įgyvendinami sprendimai turi potencialo pagerinti situaciją, jie kelia ir nemažai klausimų dėl efekto – nerimaujama, kaip naujosios priemonės paveiktų rinką ir verslą, abejojama, ar jos būtų naudingos vartotojams. Šioje srityje reikėtų vengti skubotų sprendimų, vertėtų atsižvelgti į užsienio šalių patirtis ir ekspertų įžvalgas. Galiausiai kainų politikos efektyvumas priklauso nuo nuodugnaus planuojamų ir taikomų priemonių poveikio vertinimo, nuolatinio dialogo su sistemos dalyviais ir gebėjimo derinti valstybės įsikišimą su rinkos laisve.

Pastaraisiais metais ir kai kuriose kitose ES valstybėse įgyvendinta ekonominių priemonių, skirtų pažaboti infliaciją, mažinti pragyvenimo išlaidas ir apsaugoti vartotojus nuo kainų augimo. Kainų kontrolė – viena iš ekonominės politikos priemonių, kurią vyriausybės gali taikyti siekdamos užtikrinti rinkos stabilumą, apsaugoti vartotojus ar skatinti tam tikras pramonės šakas. Tiesa, šio mechanizmo poveikis gali turėti tiek teigiamų, tiek neigiamų aspektų. Tarp apžvelgtų ES šalių pasirinktų maisto kainų valdymo sprendimų – kainų viršutinių ribų nustatymas, mokestinės lengvatos, subsidijos ir derybos su verslo atstovais dėl kainų mažinimo. Kai kur, pvz., Kroatijoje ir Vengrijoje, tokios priemonės buvo griežtos ir tiesioginės, kitur, pvz., Prancūzijoje ir Ispanijoje, labiau pasikliauta susitarimais su gamintojais ir prekybininkais bei verslininkų gera valia.

Apskritai, bet kokios kainų mažinimo priemonės, nors ir skirtos padėti vartotojams ir stabilizuoti ekonomiką, dažnai sulaukia ekspertų kritikos dėl galimų neigiamų pasekmių verslui ir visuomenei. Kalbant konkrečiai apie kainų kontrolės svertus, tokius kaip „kainų lubos“ – užbrėžta maksimali suma ir „kainų grindys“ – mažiausia galima kaina, šaltiniuose dažniausiai įvardijamos jų taikymo rizikos – rinkos signalų iškraipymas, šešėlinė ekonomika ir juodosios rinkos atsiradimas, taip pat produkcijos

suprastėjimas ir inovacijų stabdymas. Taigi, labai svarbu atsižvelgti į tai, kad taikomų priemonių poveikis gali būti ne vien teigiamas.

Akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

- **Komentatoriai tarp Lietuvoje siūlomų kainų mažinimo iniciatyvų ir kainų reguliavimo gana dažnai neįžvelgia didelio skirtumo, todėl labai svarbu atidžiai svarstyti teikiamas priemones bei rasti aiškią pusiausvyrą tarp vartotojų apsaugos ir rinkos laisvės.** Viena vertus, įgyvendinami racionalūs valdžios sprendimai gali padėti išvengti piktnaudžiavimo kainodara, skatinti skaidrumą ir apsaugoti pažeidžiamiausius visuomenės narius nuo neproporcingos finansinės naštos. Kita vertus, pernelyg intensyvus kišimasis į rinką gali reikšti kainų reguliavimą ir sukelti nepageidautiną poveikį, pvz., riboti konkurenciją, atbaidyti investuotojus, sukelti prekių stygių bei kainų augimą kitose grandyse, paskatinti neteisėtas veiklas, padidinti vartotojų rizikas ir pan. Todėl svarbu rasti gerai subalansuotą sprendimą, kuris skatintų sąžiningą rinkos veikimą, išlaikytų verslo sektoriaus gyvybingumą ir kartu užtikrintų, kad vartotojai nebūtų išnaudojami.
- Svarstant diegti tam tikras kainų valdymo priemones, svarbu **užsibrėžti jų taikymo tikslus ir terminus**, o jas įgyvendinant – **stebėti jų efektą ir operatyviai reaguoti į nepageidautinas pasekmes**. Taip pat labai svarbu **aiškiai ir laiku informuoti verslą bei visuomenę** apie taikomų sprendimų priežastis, su jais siejamus lūkesčius, įgyvendinimo eigoje stebimus pokyčius, būtinas korekcijas ir pan.
- Be tiesioginės kainų kontrolės esama kitų priemonių, kurios galėtų padėti sumažinti maisto kainas ar sušvelninti jų augimo poveikį vartotojams. Pvz., **subsidijos ir paramos programos ūkininkams** leistų sumažinti gamybos kaštus ir galutinės produkcijos kainas. **Didinant tiekimo grandinių efektyvumą ir mažinant tarpininkavimą** galima sumažinti logistikos ir prekių paskirstymo išlaidas. **PVM tarifų mažinimas būtiniausiems maisto produktams** gali padėti juos atpiginti, o **vietinės gamybos skatinimas ir trumpesnės tiekimo grandinės** leistų sumažinti priklausomybę nuo importo bei transportavimo kaštus. **Visuomenės edukavimas ir sąmoningumo didinimas** galėtų padėti mažinti maisto atliekų ir skatinti rinktis mažiau apdorotus, pigesnius ir sveikesnius produktus. **Didesnis rinkos skaidrumas ir užtikrinama sąžininga konkurencija** sudaro sąlygas vartotojams įsigyti prekių geriausiomis kainomis. **Tarptautinės prekybos vystymas** gali pagyvinti konkurenciją ir sumažinti importo mokesčių įtaką galutinėms prekių kainoms. Tokios priemonės ar jų deriniai galėtų prisidėti prie maisto kainų mažinimo ir ilgalaikio rinkos stabilizavimo.